

МИСЛИТЕЛІ
НІМЕЦЬКОГО
РОМАНТИЗМУ

ББК 87.3 (АНІМ)
М 62

Програма «Українська філософська бібліотека»
Бібліотечного фонду «Філософський проєкт»
Т. 1

МИСЛИТЕЛІ НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЗМУ

УПОРЯДКУВАННЯ
ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО
ОЛЕГА ФЕШОВЦЯ

Володимир Бородай (Торонто, Канада)
Рихард Брунер (Ульм, Німеччина)
Тарас Боніак (Львів, Україна)
Райнголд Гайнцговер (Мюнхен, Німеччина)
Людвіг Ганке (Канзас, США)
Роланд Гін (Мюнхен, Німеччина)
Ліно Редер (Нью-Йорк, США)
Леонід Рудницький (Фіндлервілл, США)
Гармун Феттер (Відень, Австрія)
Олег Фешовець (Львів, Україна)
Роман Цанато (Вашингтон, США)
Мілош Шпранг (Мюнхен, Німеччина)
Ульріх Шварц (Мюнхен, Німеччина)

Лінійні Олівія Рудницька
Борислав Ільїн
Людмила Антонівна Жванецька

ВИДАВНИЦТВО
«ЛІЛЕЯ-НВ»

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК 2003

ISBN 985-663-015-2

ББК 87.3 (4НІМ)

М 65

Програма «Українська філософська бібліотека»
Благодійного фонду «Філософський проект»
Т. 1

Видання підготовлено в співпраці з:
Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина),
філософським факультетом Львівського національного університету
імені Івана Франка (Львів, Україна)

та за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження»
(Київ, Україна).

Ця книга є першою в українському книговидавництві спробою загального охоплення німецького Романтизму, феномену, без опису якого неможливо реконструювати історію становлення естетичної, етичної та філософської думки не лише Німеччини, але й усього світу, та інспіруюча сила якого є відчутною й нині у мисленні сучасної людини.

Наукова рада програми:

Володимир Болюбаш (Торонто, Канада)
Ріхард Бруннер (Ульм, Німеччина)
Тарас Возняк (Львів, Україна)
Райнгард Гайденройтер (Мюнхен, Німеччина)
Киртіс Генкок (Канзас, США)
Ролянд Пітч (Мюнхен, Німеччина)
Пітер Редпат (Нью Йорк, США)
Леонід Рудницький (Філядельфія, США)
Гельмут Феттер (Відень, Австрія)
Олег Фешовець (Львів, Україна)
Роман Цяпало (Деб'юк, США)
Микола Шафовал (Мюнхен, Німеччина)
Ульріх Шваєр (Мюнхен, Німеччина)

Головний редактор програми:

Олег Фешовець (Львів, Україна)

Дизайн *Олени Рубановської*
Верстка *Ірини Шумади*
Коректура *Алли Журави, Лідії Левицької*

Мислителі німецького Романтизму / Упор. Леонід Рудницький та Олег Фешовець. —
Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003. — 588 с.

ISBN 966-668-016-5

© Л. Рудницький, О. Фешовець,
упорядкування, вступна стаття, коментарі, 2003
© Видавництво «Лілея-НВ», 2003

● Йоганн Готтліб Фіхте

(Johann Gottlieb Fichte)

Філософ, богослов, політичний мислитель. Народився 10.05.1762, Рамменау, Ляузіц; помер 29.01.1814, Берлін.

Фіхте студіював спочатку теологію. В 1800 році ознайомився з філософією Канта. З 1794 по 1799 був професором в Єні. Пізніше переїхав до Берліну, де співпрацював з романтиками. 1806 — професор в Ерлангені. Пізніше переїхав з пруським урядом до Кенігсбергу. В 1810 році був обраний першим ректором Берлінського університету.

Центральною працею філософської системи Фіхте вважається **Wissenschaftslehre** (науковчення), яка складається з кількох окремих есе: **Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre** (Основа загального науковчення, 1794), **Einleitungen in die Wissenschaftslehre**

(Вступ до науковчення, 1797), **System der Sittenlehre** (Система етики, 1798), **Grundlage des Naturrechts nach Prinzipien der Wissenschaftslehre** (Основи природного права за принципами науковчення, 1796).

У своїй теорії пізнання Фіхте відходить від головного положення кантівської філософії про «річ у собі» і протиставляє йому мисляче «Я», яке він трактує як індивідуальне «Я» та абсолютне «Я», створивши таким чином нову модель розвитку рефлексій практичних відносин «Я» із зовнішньою реальністю.

Філософія Фіхте справила значний вплив на подальший розвиток філософської думки. У своєму вченні він спробував поєднати пізнання і природу, людину і світ.

Окрім філософських творів, важливим надбанням світової культури є також політичні есе Фіхте, такі як: **Geschlossener Handelsstaat** (Закрита торговельна держава, 1800), **Der Patriotismus und sein Gegenteil** (Патріотизм і його протиставлення, 1807), **Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters** (Головні риси сучасної епохи, 1800), в яких автор на історико-філософських засадах піддавав критиці свою епоху, а також розвинув ідею філософії німецької національної культури, чим справив істотний вплив на генезу німецького національного мислення.

В 1804 р. Фіхте отримав запрошення до Харківського університету. Відмовившись, він рекомендував на своє місце Йоганна-Батиста Шада, який працював там до 1816 р.

Із ПРАЦІ «ПРОМОВИ ДО НІМЕЦЬКОЇ НАЦІЇ»

*З німецької переклала
Галина Кімак
за виданням: Fichte J. G. Reden
an die deutsche Nation.
5 durchges. Aufl., mit Einleitung
von Reinhard Lauth. — Hamburg:
Felix Meiner Verlag, 1978*

*Тематика роботи Reden an die deutsche Nation (1808)
Фіхте пов'язана з ситуацією, що склалась в Пруссії після
битви під Єною (1806) і Тільзитського миру (1807), який
означав втрату самостійності та окупацію військами
Наполеона. Тут автор розвиває модель побудованої на
філософських принципах і активній моральній позиції
громадян держави та обґрунтовує необхідність загально-
німецького опору французькому пануванню.*

[...] Промову, яку я зараз починаю, я виголошую як продовження лекцій, які я проводив у цьому ж місті взимку три роки тому і які були надруковані під назвою «Головні риси сучасної епохи». На цих лекціях я довів, що наш час знаходиться у третьому головному відрізку загального світового часу і що стимулом усіх почуттів і поривань у ньому є лише користолоубство; що цей час розуміє і усвідомлює єдину можливість вищеназваного стимулу; і що він через чітке усвідомлення своєї сутності був глибоко вкорінений і непорушно закріплений у цій своїй живій істоті.

З нами, більш ніж з будь-якою іншою епохою з часів існування історії світу, минає час велетенських кроків. Впродовж трьох років, що минули після мого тлумачення поточного періоду часу, цей період повністю проминув і завершився. На якомусь етапі егоїзм знищив сам себе своїм повним розвитком, в той час як він через це втратив власне «я» і його самостійність; і йому, через те що він добровільно не поставив собі іншої мети, окрім самого себе, і повинна бути нав'язана інша мета через зовнішню силу. Хто вже раз взявся за те, щоб пояснити свій час, повинен супроводжувати своїм тлумаченням його продовження, якщо він здобуде це продовження; і таким чином моїм обов'язком стало перед тією ж аудиторією, перед якою я щось називав сучасністю, визнати її як минуле, коли вона вже перестала бути сучасністю.

Те, що втратило самостійність, втратило разом з цим і можливість втручатись у плін часу і вільно визначати його зміст, якщо воно затримається у цьому стані, то цей час і воно саме разом зі своїм періодом будуть ліквідовані чужою владою, яка керуватиме його долею; відтепер воно взагалі не має свого відліку часу, а рахуватиме роки відповідно до подій і періодів інших народностей та держав.¹ Воно не може піднятися зі свого стану, у якому весь його світ, який існував досі, був віддалений його власним втручанням, а у цьому йому залишається лише слава слухняності, лише за умови, що йому відкриється новий світ, зі створенням якого воно почало б новий, властивий йому відрізок часу і заповнить його своїм подальшим розвитком; але цей світ, так як він вже був колись підкорений чужій владі, потрібно ще здобути, що цей світ не слухатиметься чужої влади і не викличе жодним способом її заздрощів, що цим світом керуватиме лише власна гідність і ніхто не ставитиме на шляху формування цього світу ніяких перешкод. Якщо б таким чином влаштований світ існував як засіб зачаття нового «я» та нового часу для роду, який втратив своє попереднє «я», свої попередні час і світ, то всестороннє тлумачення навіть можливого часу

¹ Втрата власного часу може проявитись не лише в хронології, але й, та — більше того, у втраті здатності спроектувати власне минуле, яке постає дивовижною химерою, конструкцією «впливів». Тоді майбутнє неодмінно стане міражем дивних мрій, а позбавлене субстанції сучасне — місцем постійного компромісу із т. зв. необхідністю.

повинно було б сповістити про цей, таким чином влаштований світ.

Я вважаю, що моє місце призначене для того, якщо вже існує такий світ і який є метою моїх промов, щоб вказати на існування цього світу і його справжніх власників, щоб створити перед вашими очима його живе зображення і сповістити про засоби для його створення. Таким чином ці промови будуть відповідно продовженням проведених раніше лекцій про те, що було на той час майбутнім, в той час як ці промови розкриватимуть, що нова епоха може і повинна йти слідом за руйнуванням держави користолюбства чужою владою.

Проте перед тим, як почати цю справу, я повинен попросити вас, що це ніколи не випадє вам з пам'яті і погодитись зі мною у таких пунктах:

1. Я просто говорю для німців, не тому, що гідно не оцінений німцями, а ніби сидючи збоку і відкидаючи усі розділяючі відмінності, які були причиною злочасних подій у нації вже впродовж сотень років. Вони, зареєстровані товариства, на мою думку, перші і безпосередні представники, які викликають у моїй уяві улюблені національні риси, і видимий центр, у якому бере свій початок полум'я моїх промов. Але дух мій згуртовує довкола себе освічену частину усїєї німецької нації з усіх країн, на які він поширюється, обдумує і бере до уваги спільний для усіх нас стан і обставини та бажає, щоб частина живої сили, якою вас напевно захоплять ці промови, збереглась і у німому друкові, який один лише буде перед очима відсутніх, дихатиме з нього і всюди запалить німецькі душі для рішення і дії. Я просто говорю про німців і для німців. Ми покажемо, що до їх часу жодне уніфіковане позначення чи національне об'єднання ніколи не володіло істиною і не мало значення або ж, якщо мало, то ці об'єднуючі пункти зводились нанівець нашим тогочасним станом, що їх у нас відібрали і що вони ніколи не зможуть повернутись, а також що це виняткова спільна риса усіх німців, за допомогою якої ми можемо запобігти занепаду нашої нації у його злитті із занепадом у інших країнах; і де ми можемо знову

Й. В. фон Гете та К. В. Вільанд під час розмови з Наполеоном. Ерфурт, 1808

завоювати засноване на цьому занепаді і не здатне до будь-якої залежності власне «я». Одночасно з цим повністю зникне і уявне протиріччя цього твердження з іншими обов'язками і справами, які колись вважались священними і яких напевно зараз дехто боїться. Тому, так як я говорю про німців узагалі, я буду про дещо, що, зрештою, не стосується присутніх тут, говорити як про те, що все ж таки стосується і нас, як і про інше, що, зрештою, цінується лише нами, говорити як про те, що стосується усіх німців. У цьому дусі, чийм витоком є ці промови, я бачу міцно сплетену і зрошену між собою спільноту, кожен член якої не вважає долю будь-якого іншого члена спільноти чужою для себе долею, яка повинна постати, якщо ми не повинні бути повністю знищеними, і я вже бачу цю спільноту як створену, довершену і існуючу там, у майбутньому.

2. Я маю на увазі не тих німецьких слухачів, які майже з усім, чим вони є, розчинились у почутті болю через перенесену втрату і задоволені, і насолоджуються своєю безутішністю,² і збираються через це почуття прийти до згоди зі зверненою до них вимогою до дії, а таких, які вже піднялись із цього болю до розсудливості і міркування чи принаймні здатні піднятися до цього. Я знаю цей біль, я також відчував його, я горджуся ним; тупість, яка задоволена, якщо вона може знайти їжу і питво і якщо не відчуває ніякого фізичного болю, для якої честь, свобода, самостійність лише порожній звук, не здатна до такого почуття, але вона існує для того, щоб стимулювати нашу свідомість і постанову діяти. Якщо випустити цю кінцеву мету, то цей біль обкрадає нашу свідомість і краде усі сили, які ще залишились у нас, і таким чином доповнює наше лихо, в той час як він, як знак нашої інертності, дає видимий доказ, що ми заслуговуємо на наше нещастя. Але я ні в якому разі не хотів би підняти вас над цим болем через обнадіювання на допомогу, яка нібито повинна прийти ззовні, і через посилення на всілякі можливі події і зміни, які може спричинити лише час; адже цей спосіб мислення, який охочіше буде блукати у цьому хиткому світі можливостей,

² Доволі знайоме переживання, якщо згадати вчимо відтворюваний культ поразки, оспіваний в сентиментальному епосі та багаторазово відтворюваний велелюдними ритуалами.

аніж захоче невідступно слідувати необхідному, і охочіше завдячуватиме свій порятунок сліпій невизначеності, аніж собі самому, вже у собі має задатки неприпустимої легковажності і найглибшої зневаги до свого власного «я», так, як це робить цей спосіб мислення, то, зрештою, усі обнадіювання та обнадіювання саме цього виду не мають ніякого стосунку до нашого стану. Можна навести незаперечний доказ, і у свій час ми його наведемо, що жодна людина, жоден Бог і ніяка з можливих подій не може нам допомогти, навпаки, що якщо вже має надійти допомога, то тільки від нас самих. Більш того, я намагатимусь підняти вас понад цим болем через чітке усвідомлення нашого становища, нашої сили, яка ще залишилась, і засобів нашого порятунку. Тому я буду вимагати певного рівня усвідомлення, певної самостійності і певної самопожертви, а тому я розраховую на слухача, який дозволить вимагати від себе так багато. Зрештою, усе те, що я вимагаю, разом взяте легке і не потребує більших зусиль, ніж ті, на які здатна наша епоха; а що стосується безпеки, то її взагалі не існує.

3. В той час, як я збираюсь провести докладне ознайомлення з німцями як такими у їх сучасному становищі, я маю на увазі тих слухачів, які здатні своїми очима бачити речі такого плану, але в жодному разі не тих, які вважають за вигідніше при перегляді цієї справи дозволити обвести себе довкола пальця чужому закордонному пристрою, який або зумисне розрахований на похибку, або з іншої причини не підходить до німецького ока. Надалі я припускаю, що ці слухачі, при погляді власними очима, матимуть сміливість чесно поглянути на те, що там є, і чесно зізнатись, що вони там бачать; і що вони вже подолали або спроможні подолати цю схильність помилятись у власних справах і цю трохи невтішну картину того, що може постати насправді, яка так часто з'являється. Ця схильність — це боягузлива втеча від власних думок і дитяче почуття, яке, здається, вірить, що якщо не бачити свого лиха чи, як мінімум, не признаватись собі у цьому, то це лихо таким же чином не збережеться

Берлін: під липами. Малюнок 1810 року

у реальності, як і у їх свідомості. Навпаки, чоловіча сміливість — це міцно тримати зло у полі зору, вистояти, скільки потрібно, спокійно, холоднокровно і вільно проникнути у нього і проаналізувати його. Лише завдяки докладному розумінню лиха можна стати майстром і впевнено ввійти у боротьбу з ним, тоді як, охоплюючи поглядом ціле у кожній його частині, завжди розумієш, де знаходишся, і, завдяки одного разу досягнутому розумінню, усвідомлюєш справу; натомість інший, який втратив цей дороговказ, сліпий і замріяний, невпевнено блудить навпомацки.

Чому ж тоді ми повинні боятись цієї ясності? Лихо не стане ні меншим від того, що ми про нього не знаємо, ні більшим від того, що ми його визнаємо; завдяки останньому воно тільки стане великовним; але при цьому провина не повинна вийти на перший план. Якщо наказати інертність і егоїзм різким осудом, дошкульним жартом, різючою зневагою і роздратовати її, якщо вже не до чогось кращого, то хоча б до ненависті і огиди до самих спогадів, а також до сильного зворушення, поки ще не закінчилась огида як необхідний наслідок і від покращення ще можна очікувати порятунку або пом'якшення умов. Але коли ця огида, що забере у нас можливість грішити таким чином і надалі, то вона стане безглуздою і здаватиметься зловтішністю і надалі сварити гріхи, які вже більше не можна вчинити; і тоді цей розгляд випаде з галузі вчення про звичаї у історію, для якої свобода вже у минулому і яка бачить те, що сталося, як результат попередніх подій. Для нашої промови не залишається жодного іншого погляду на майбутнє, крім останнього, тому ми ніколи не приймемо іншого.

Отже, я припускаю лише цей спосіб мислення, коли думаєш про себе як про німця, що ніби не зв'язаний болем, котрий повинен бачити правду і має сміливість зазирнути їй у вічі, і розраховую на нього при кожному наступному слові, і якщо хтось прийшов би на це зібрання думаючи по-іншому, то він приписав би неприємні почуття, які можуть виникнути у нього тут, собі. А їх слід би було висловити тут і покінчити з цим раз

А. Дюрер. Із серії, присвяченої кайзеру Максиміліану I

і назавжди; а я звертаюся до іншої справи, представити вам основний зміст усіх наступних промов у загальному перегляді.

Десь, як я вже казав на початку своєї промови, егоїзм знищив сам себе своїм повним розвитком,³ в той час, як він, окрім того, втратив власне «я» і можливість самому встановлювати собі цілі. Подальше знищення егоїзму було подане мною як подальший плин часу і як абсолютно нова подія у ньому, що, на мою думку, робить продовження моєї попередньої характеристики часу настільки ж можливою, наскільки й необхідною; це знищення стало б, таким чином, нашим власним майбутнім, з яким би безпосередньо було пов'язане наше нове життя у новому світі, існування якого я так само стверджую, таким чином, власне воно б і було якраз стартовим пунктом для моїх промов; і передусім я мав би показати, як і чому таке цілковите знищення егоїзму обов'язково впливало б з його найвищого розвитку. Егоїзм розвинеться до найвищого ступеня після того, як він, з незначними винятками, охопить усіх підвладних, а потім і керівників, і стане їх єдиним стилем життя. Постає виведена назовні таким урядом зневага до всіх об'єднань і союзів, у яких власна безпека прив'язується до безпеки інших держав, відмова від цілого, частиною якого він є тільки тому, щоб його не розтривожили з його млявого інертного спокою, а сумна помилка егоїзму полягає в тому, що для нього мир існує доти, доки не здійснено напад на його кордони; а в межах цих кордонів панує мляве керівництво, яке іноземними словами називають гуманізмом, лібералізмом, популізмом, але яке у німецькій мові носить назву млявість і негідна поведінка.

Але егоїзм, як я вже казав, може опанувати й урядовцями. Народ може бути зіпсутим, тобто — егоїстичним, оскільки егоїзм є коренем всієї іншої зіпсутості, але все ж при цьому не лише далі існувати, а й назовні блискуче діяти: втім лише в тому випадку, коли не є зіпсутим уряд. Останній навіть може назовні зраджувати або ж діяти, забуваючи про обов'язки і честь, лише б він мав мужність всередині викликати більший страх, туго натягнувши віжки влади. Але якщо

³ Постаємо перед дивним парадоксом відсутності виразних індивідуальностей при майже повному розладі соціальності, поступовому унеможливленні вдволення при зростанні індивідуальних потреб.

об'єднається зіпсутість обох, то таке нище сотворіння загине при першому ж нападі на нього, і так само віроломно, як воно колись звільнилось від цілого, частиною якого воно було: тепер з таким же віроломством звільняються його частини, які вже не мають страху перед ним і яких підганяє страх перед чужим. Таким чином кожна окрема частина усунеться у своє власне. А тут їх, уже відокремлених, охопить ще більший страх, і вони у щедрому дарі і з вимушено радісними обличчями віддадуть ворогові те, що вони так скупо і нехотючи давали захисникові батьківщини, аж поки покинуте і зражене з усіх боків керівництво не буде змушене рабською покорою і слухняністю щодо чужих планів викупити собі подальше існування та вчити тих, які склали зброю під чужими прапорами, хоробро скеровувати цю ж зброю супроти батьківщини. Саме таким чином егоїзм знищить себе через свій найвищий розвиток, а тим, хто не хоче добровільно визнати жодної мети, окрім самого себе, ця мета буде нав'язана чужою владою.

Жодна нація, яка заглибилась у цей стан залежності, не може піднятися з нього за допомогою звичайних засобів, які застосовувались досі. Її протистояння було безстрашним, коли вона ще володіла усіма своїми силами: які ж плоди вона може принести після того, як більша частина цієї сили вкрадена?⁴ Те, що раніше могло б допомогти при міцно натягнутих керівництвом віжках, стає непридатним, якщо ці віжки лише для вигляду лежать в його руках, а ці руки керуються іншою рукою. А переможець повинен бути настільки ж нерозсудливим, боягузливим і неспроможним, наскільки була колись і підкорена нація, якщо він не триматиметься міцно здобутих переваг і не йтиме за ними будь-якими способами. Або, якщо одного разу з плином часу переможець став би таким нерозсудливим і боягузливим, то і він загинув би при цьому, як і ми, та це не було б на нашу користь: він став би трофеєм іншого переможця, а ми були б незначним додатком до цієї здобичі, який сприймають як належне. Якщо б нація, яка настільки опустилась, мусила б врятувати саму себе, то це мало б статися за допомогою зовсім

⁴ Очевидно, що втрата самостійності не може бути наслідком акту зовнішньої сили чи внутрішньої згоди; принаймні для того, хто вловив сенс самостояння, можливим є лише підступ чи крадіжка; втім не можна не помітити й готовності обманутись, що завжди передус самій омані.

нового способу, який ще ніколи не застосовувався, шляхом створення цілком нового перебігу подій. Давайте ж подивимось, що досі було причиною, через яку для даного перебігу подій неодмінно мав настати кінець, щоб у протиставленні до причини цього занепаду знайти нову ланку, яку слід розташувати у часі так, щоб на цій основі нова нація піднялась до нового життя. [...]

Відтепер і надалі переможець вимагатиме старанно виконувати те, що він може зробити і сам, а саме: знову нав'язати і зміцнити останню частину засобів зв'язку, страх перед сучасним життям і надію на нього; таким чином, допомога буде лише для нього, але ні в якому разі не для нас, адже він звичайно розуміє свою перевагу, тому він пов'язує з цим оновленим союзом передусім лише свої можливості, наші ж лише настільки, наскільки їх реалізація служить засобом для досягнення його мети. Для такої нації повністю ліквідуються страх і надія, тоді як керівництво повністю вислизнуло з її рук, і їй самій потрібно тепер боятись і надіятись, але тепер їй не боїться і від неї нічого не очікує жодна людина; і їй не залишається нічого іншого, крім того, щоб знайти собі інший і цілком новий засіб зв'язку, який би піднявся понад страхом і надією, щоб пов'язати для себе справу спільноти з участю у ній кожного її члена.

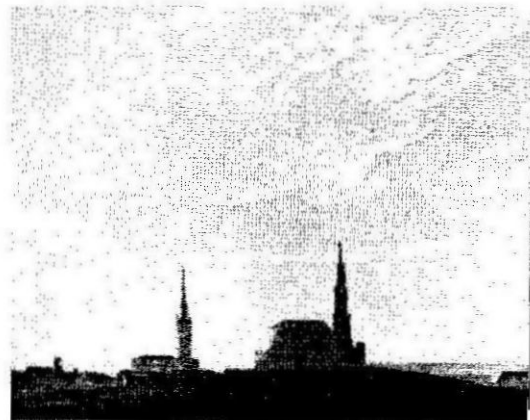
Понад чуттєвим стимулом страху чи надії, і, зрештою, на межі з ним, знаходиться і духовний стимул традиційного схвалення чи несхвалення і вищий афект задоволення чи незадоволення тим чи іншим нашим становищем. Так як око, звикле до чистоти і порядку, страждає і відчуває біль через пляму, яка безпосередньо тілу не завдає ніякого болю, чи страждає при погляді на розкидані у повному безладі предмети і боїться цього як безпосереднього болю, в той час, як звикле до болю і безладу чувається у ньому цілком зручно. Отже, так само і внутрішнє око людини може звикнути і бути вихованим так, що лише погляд на перекручене і невпорядковане, на недостойне і розбещене існування свого чи спорідненого роду, без врахування того, що з цього можна боятись чи очікувати для його

Газетярський клуб. Карикатура Й. М. Фолта

доброго фізичного стану, завдає внутрішнього болю власнику такого ока і, проте цілком незалежно від чуттєвого страху чи надії, не дає йому спокою, аж поки він настільки, наскільки це правильно, не відкинув би неприємне для нього становище і не встановив би на його місці те єдине, яке йому подобається. У власника такого ока можливість цілого, що його оточує, через рушійне почуття схвалення чи несхвалення нерозривно пов'язана з можливістю його власного більш широкого «я», яке відчуває себе лише часткою цілого і може терпіти себе лише у приємному товаристві; розвиток точки зору до такого бачення був би, таким чином, єдиним певним засобом, який залишався б нації, що втратила свою незалежність і свій вплив на страх і надію суспільства, для того, щоб з пережитого знищення знову піднятися до існування і повністю довіряти новому і вищому почуттю, що постало: національні питання, які з часу його занепаду не обдумує більше жодна людина і жоден бог. Таким чином, впливає, що засіб порятунку, про який я обіцяв повідомити, полягає у вихованні існуючого «я» до цілком нового, що досі як виняток траплялось у окремих одиниць, але жодного разу як загальне і національне «я»; і у вихованні нації, чиє життя згасало і стало додатком чужого життя, — до цілком нового, що або буде її винятковою власністю, або ж у разі, якщо воно повинне від неї перейти і на інших, залишиться цілим і необмеженим у нескінченному поділі; одним словом, — повна зміна суті існуючого досі виховання, що я пропоную як єдиний засіб, щоб зберегти існування німецької нації.

Про те, що дітям потрібно давати хороше виховання, в наш час було достатньо сказано і повторювалось аж до пересичення, і це було б дрібницею, навіть якщо б ми вважали доречним бажання повторити це ще раз. Більш того, так як ми вважаємо, що ми здатні до чогось іншого, нам належить докладно і точно дослідити, чого власне бракувало досі вихованню, і повідомити, яку цілком нову ланку повинно додати виховання до нового образу людини.

Дрезден. Малюнок К. Д. Фрідріха, 1824

[...] Доцьогочасна педагогіка в жодному разі не служить для людей мистецтвом виховання, так як вона не прославилась через нього, а натомість відкрито стверджувала своє безсилля через вимогу наперед ставити природний таланти або геній як привід для її подальшого успіху; проте таке мистецтво ще потрібно було б винайти, а цей винахід власне і мав би бути завданням нового виховання. Останнє повинно додати колишньому глибинне досягання аж до коренів життєвих поривань і руху, яких йому бракувало, а щодо людини, — не створювати самому людину, а її освіту не зводити до суми найкращого, — лише до індивідуальних особливостей виховання.

Крім того, цю обмежену освіту могла отримати лише зовсім незначна кількість представників певних станів, а переважна більшість, яка складає основу спільного існування, народ, була мистецтвом виховання занедбана і полишена сліпій непевності. Новим вихованням ми хочемо привести німців до спільноти, яка у кожній своїй ланці мала б за стимул і поживлення єдину справу; але при цьому ми в жодному разі не хочемо знову відокремити освічений стан, який був би поживлений лише завдяки новому стимулу, від неосвіченого, тому що останній відділиться від нас і буде для нас втрачений, так як надія і страх, через які лише можна на нього вплинути, будуть діяти вже не за нас, а проти нас. Отже, нам не залишається нічого іншого, як перенести нову освіту абсолютно на усе, що є німецьким, так, що ця освіта не буде освітою окремого стану, а стане освітою усієї нації як такої і кожного без винятку її члена, у якій, власне у внутрішньому задоволенні від усього правильного, була б скасована і повністю зникла б станова нерівність, яка б і надалі розвивалась у інших галузях виховання, і що у такий спосіб у нас стало б в жодному разі не народне, а справжнє німецьке національне виховання.⁵ [...]

Але як у старі, так і у нові часи як засіб панування найчастіше з успіхом вживалось мистецтво розбещення і морального приниження підкорених. Через брехливі байки і через штучну плутанину понять і мови князі знеславлювались

⁵ Певним парадоксом є те, що інтерес до освіти проявився більш відчутно в тих країнах, що були менш захоплені ідеями Просвітництва. В значній мірі — через народницький світогляд, що запанував під впливом романтизму.

перед народом, а народ — перед князями, оскільки роз'єднаними можна було легше опанувати. Підступно були збуджені і розвинуті усі стимули суєтності і егоїзму, щоб зробити їх гідними зневаги і тоді роздушити з певною часткою чистого сумління. Втім це було б помилкою, що з певністю привела б до руйнування, якщо б щодо нас, німців, був застосований цей же шлях. Не враховуючи поєднання страху і надії, зв'язок цієї частини іншої країни, з якою ми ввійшли на той час у контакт, був заснований на честі і національній славі; але німецька ясність вже задовго до цього побачила і непорушно впевнилась, що це лише порожні ілюзії і що жодна рана, жодне каліцтво окремо взятої одиниці не будуть вилікувані славою цілої нації. [...]

Моя промова звернена особливо до освічених станів Німеччини і вона має бути зрозумілою в першу чергу для них, і, як подальше, пропонує їм стати творцями цього створіння і, внаслідок цього, частково, завдяки своїй доцьогочасній дієвості, привести світ до дії і частково заслужити собі подальше існування у майбутньому. У продовженні цієї промови ми вбачаємо, що досі увесь подальший розвиток людства походив від народу і що завжди на нього спочатку переносились усі великі національні питання, якими він опікувався і передавав далі; що тепер це стається вперше, що подальший самобутній розвиток нації був запропонований освіченому стану і що це, якщо вони справді візьмуться за цю пропозицію, сталося б уперше. Ми вбачаємо, що ці стани не зможуть розрахувати, як довго це буде їм підвладне, ставити себе на чолі цієї справи, в той час, як вона вже була б дозрілою і готовою до втілення у народі, і що вона буде випробувана на окремих частинах народу, і що за короткий час він, вже без будь-якої допомоги з нашого боку, зможе сам собі допомогти, для нас же наперед впливатиме, що сучасні освічені стани і їх послідовники самі стануть народом, але з народу, який існував досі, підніметься новий більш освічений стан.

Битва під Ляйпцігом. Тогочасна літографія

Згідно з усім загальна мета цих промов: дати понівеченим мужність і надію, проповідувати радість серед цього суму і плавно, і легко провести крізь годину найбільших утисків. Час видається мені тінню, яка стоїть і голосить над мертвим тілом, з якого її щойно вигнала ціла армія хвороб, і не намагається відірвати погляд від колись нею так улюбленого пекла, і відчайдушно намагається вжити усіх засобів, щоб повернутись назад у кубло епідемії. Але її вже прийняло до себе життєдайне повітря іншого світу, у який вступають усі померлі, і оповило теплим подихом любові, її вже радісно вітають і палко запрошують небесні голоси сестер. Але вона вже стурбована і повертається у глибині своїй у всі боки, щоб відкрити цей чудовий образ, до якого вона має розвинутись. Втім вона ще не відчуває цього повітря і не чує цих голосів, або навіть якщо відчуває і чує, то вона занадто заглибилась у біль через втрату, з якою разом, як вона вважає, вона втратила саму себе. Що ж з нею робити? Адже вже з'явився рожевий світанок і позолотив верхівки гір і передує дню, який повинен настати. Я хочу, наскільки зможу, охопити промені цього світанку, згустити їх до стану дзеркала, у якому вона змогла б побачити безтурботний час, щоб вона повірила, що вона ще існує і що у цьому дзеркалі їй би явилася справжня суть, і її розквіт і формування пройдуть перед нею у пророчій історії. При цьому погляді у дзеркало зануриться і зникне картина її попереднього життя, і померлу без надмірних скарг можна буде привести у її тиху пристань.

Фіхте за катедрою. Малюнок одного з його учнів

[...] Німці є одним з племен германців узагалі, через яке останні дійшли аж до нашого часу, щоб дати свідчення про своє покликання, що це були вони, які поєднали створений у старій Європі суспільний порядок зі збереженою у давніх розгалуженнях істинною релігією і створили і для себе нову епоху на противагу занепадлій давнині. Крім того, цього вистачало, щоб виокремити німців у протиставленні лише до інших, поряд з ними посталих германських народів,

в той час, як інші нові європейські нації, як, наприклад, народи слов'янського походження ще, здається, не настільки розвинулись в порівнянні з рештою Європи, щоб їх можна було докладно описати, а інші, також германського походження, на яких не діяла головна основа розрізнення, як скандинави, будуть тут безсумнівно прийняті за німців і охоплені усіма наслідками нашого спостереження. [...]

Різниця між долями німців та іншими народами германського кореня, яка в першу чергу безпосередньо підлягає спостереженню, в тому, що перші залишились на корінних місцях проживання праплемені, а останні перекочували на інші території, перші зберегли і розвинули мову праплемені, а останні перейняли мову інших народів і поступово перебудували її на свій спосіб. З цієї найпершої відмінності мусять надалі випливати і такі, наприклад, що у пра-батьківщині, відповідно до первісних германських звичаїв, союз країн залишався під обмеженою владою керівника, а в інших країнах, більш на римський зразок, об'єднання перейшло у монархію і пояснювалось як таке, але в жодному разі не у зворотному порядку.

Серед поданих змін лише перша, а саме — зміна батьківщини, не має жодного значення. Людина легко може відчутти себе, як удома, під будь-яким новим небосхилом, і гадки не має, щоб змінити свої народні особливості, а опановує його і змінює відповідно до себе. Також різниця природних особливостей на територіях заселених германцями, не дуже велика. Настільки ж малу вагу хотілося б покласти на ту обставину, що у підкорених країнах германський рід був змішаний з місцевим населенням; адже переможцем, володарем і творцем нового народу були все ж таки лише германці. До того ж ця сполука, яка утворилась у інших країнах з галами⁶ і кантабрійцями,⁷ на батьківщині зі слов'янами не набула жодного поширення, так що жодному з посталих із германців народів не буде легко довести чистоту свого походження перед іншими.

⁶ Гали — римська назва кельтів, мовноспорідненого населення, що на початку 1-го тисячоліття до Р. Х. заселяло територію в басейні рік Райн, Сена, Луара, Дунай, а пізніше заселило територію теперішньої Франції, Бельгії, Швейцарії, частини Нідерландів, Південної Німеччини, Австрії, Північної Італії, Північної і Західної Іспанії, Британії; остаточно підкорені Римом за Юлія Цезаря в 58–51 рр. до Р. Х.; в кінці 5 століття завойовані германцями — королем франків Хлодвігом.

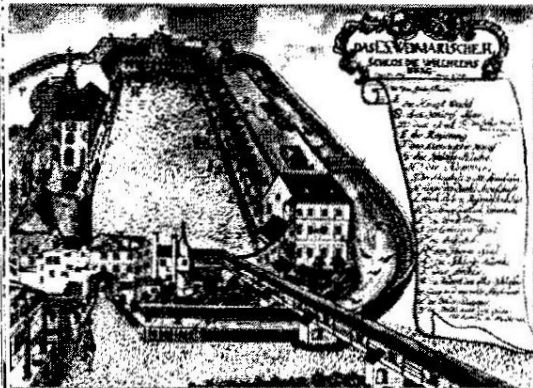
⁷ Кантабрійці — римська назва гірського населення Півночі Іспанії (Астуріас, Країна Басків), одного з іберійських племен; відзначались войовничістю і протягом 2–1 століть до Р. Х. чинили опір наступу Риму; були підкорені лише в 20-х роках до Р. Х.; пізніше їх підкорили готи.

Але суттєвою і, як я вважаю, повною протилежністю німців стосовно інших народів, обґрунтовуючи германське походження, є друга зміна, зміна у мові. І це, що я, звісно, хочу висловити відразу на початку, не залежить ні від тих особливих властивостей мови, яка збереглась цими племенами, ні від тих, які були перейняті від інших племен, а залежить лише від того, що там було збережене власне, а тут перейняте чуже. І це не залежить від попереднього походження тих, хто продовжує спілкуватись первісною мовою, а залежить лише від того, що цією мовою постійно спілкуватимуться й надалі, притому, що набагато більше люди створюються мовою, аніж мова — людьми.

Щоб прояснити наслідки такої різниці у виникненні народів і певної міри протилежності у національних рисах, яка обов'язково впливає з цієї відмінності, я мушу, наскільки це можливо і необхідно, запросити вас до спостереження за суттю мови взагалі.

Мова взагалі і особливо позначення у ній об'єктів через озвучення у мовних органах в жодному разі не залежать від довільної постанови і домовленості, натомість існує передусім основний закон, за яким кожен термін у мовних органах людини стає таким і ніяким іншим звуком. Так само, як об'єкти, що відображаються в мисленневих органах кожного, маючи певну форму, колір і т. д., відображаються у органах суспільної людини, у мові, — через ці певні звуки. Власне не людина говорить, а у ній говорить її людська природа і знаходить спільну мову з іншими собі подібними. Таким чином, потрібно сказати, що мова єдина і цілком необхідна. [...]

Якщо назвати народом людей, що перебувають під тим самим зовнішнім впливом на мовні органи, живуть разом і у безперервному обміні інформацією продовжують творити свою мову, то потрібно сказати: мова цього народу потрібна такою, якою вона є, і взагалі, то не народ висловлює свою свідомість, а його власна свідомість говорить з нього.

Замок Ваймару. Малюнок Аугуста Лоніца

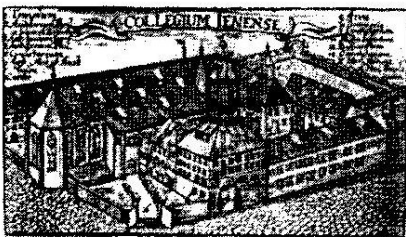
Попри усі зміни, які відбуваються при переході мови через усі вищеназвані обставини, ця закономірність залишається незмінною, а саме тою ж закономірністю для усіх, хто перебуває у безперервному обміні інформацією, і де щось нове, висловлене кожним, потрапляє на слух усім. Тисячоліття по тому і після усіх тих змін, яких зазнав зовнішній вигляд мови, завжди залишається та сама жива мовна сила природи, яка повинна була б початково прорватись, яка проникла через усі умови й у кожній ситуації повинна була стати такою, якою вона була, і врешті повинна була стати такою, якою вона зараз є, а отже, через деякий час стане такою, якою вона повинна потім стати. Чисто людська мова, разом взята передусім з органом народу, коли пролунав її перший звук, що звідси впливає, надалі взята разом з усім її розвитком, якого повинен був досягти цей звук за даних обставин, як останній наслідок дає сучасну мову народу. Тому мова залишається тією ж мовою. Тож дозволимо наступним поколінням через кожні кілька століть не розуміти мову їх предків, так як перехідні періоди для них втрачені; однак з самого початку існує постійний перехід без стрибків, завжди не помітний на сучасному етапі, і стає помітним лише завдяки доповненню новими переходами і таким чином з'являється у вигляді стрибка. Ще не було такого моменту в часі, коли б сучасники перестали розуміти один одного, в той час, коли продовжував існувати їх постійний посередник і перекладач, спільна природна сила, яка говорить з усіх них. Ось так виглядають справи мови як позначення об'єктів і предметів безпосереднього сприйняття і такою є на початку кожна людська мова. Якщо народ підніметься з неї до охоплення надчуттєвого, то це надчуттєве спроможне до довільного повторення і до уникнення плутанини з чуттєвим для перших та поодиноких і до повідомлення та доцільного керівництва для інших, передусім не дотримуватись суворо чогось іншого, а отже, що «я» буде позначене як інструмент понадчуттєвого світу і буде чітко відрізнятися від цього ж «я» чуттєвого світу: душа, розум і їм подібне будуть протиставлені чуттєвому тілу. Надалі об'єкти

Літературне зібрання у герцогині Анні Амалії Ваймарської в 1795 році. Акварель Г. М. Крауса

цього понадчуттєвого світу, так як вони в загальному з'являються у цих понадчуттєвих інструментах та існують для них, у мові позначаються лише таким чином, що говориться, що нібито певний їх стосунок до їх інструмента такий же, як стосунок того чи того певного об'єкта чуттєвого світу до чуттєвого інструмента, і що у цьому відношенні особливе понадчуттєве прирівнюється до особливого чуттєвого і завдяки цьому зрівнянню через мову позначається його місце у понадчуттєвому інструменті. А далі мова ні на що не спроможна у цьому середовищі. Вона створює чуттєвий образ понадчуттєвого, лише з тою приміткою, що це власне такий образ. Хто ж хоче сам прийти до суті справи, повинен, за допомогою поданого йому у образі правила, задіяти свій власний духовний інструмент. В загальному стає очевидним те, що це символічне позначення понадчуттєвого повинно щоразу відповідати рівню розвитку чуттєвої спроможності народу до пізнання, а також те, що звідси початок і хід цього символічного позначення у різних мовах відбуватиметься по-різному згідно з відмінністю у відношеннях між чуттєвою і духовною освітою народу, що розмовляє однією мовою. [...]

Який непомірний вплив на весь людський розвиток народу можуть мати властивості мови. Мова, яка супроводжує окремих аж до найпотаємніших глибин їх душі під час думання і хотіння, обмежує або ж окрилює, яка загальну масу людей, що нею розмовляють, у своїй галузі об'єднує до єдиного розуміння, яка сплавляє воедино справжній двосторонній пункт проникнення чуттєвого і духовного світів так, що взагалі не можна сказати, до яких з них вона належить, а про те, якими різноманітними можуть бути наслідки цього впливу там, де стосунки є такими, як життя та смерть, можна загалом здогадатись. Передусім мається на увазі, що німець має засіб, щоб ще глибше дослідити свою живу мову у порівнянні з мертвою латиною, яка у подальшому ході алегоричності майже повністю відійшла, як і знову краще зрозуміти цю на тому ж шляху, який немож-

Енський колегіум. Малюнок К. Юнганса, 1710

живий для новолатиніста, що, власне кажучи, залишається ув'язненим в межах однієї і тієї ж мови; що німець, вивчаючи первісну римську мову, заодно частково вивчає і похідні, в тому випадку, якщо він першу повинен вчити ґрунтовніше, ніж іноземець, до чого він цілком спроможний з вищенаведених причин, одночасно він вчиться набагато ґрунтовніше розуміти і опановує іноземну мову набагато краще, ніж самі іноземці, які нею розмовляють; що звідси німець, якщо він сам користується усіма своїми перевагами, постійно може мати перевагу над іноземцем, повністю його розуміти, часом навіть краще, ніж той сам, і перекласти усю його розповідь, натомість іноземець без дуже важкого і старанного вивчення німецької мови ніколи не зможе зрозуміти справжнього німця і справжнє німецьке, без сумніву, залишить неперекладеним. Чого у цих мовах можна навчитись лише від самого іноземця, так це нової моди розмови, що з'явилась з нудьги і примхи, і потрібно бути дуже досвідченим, якщо вже погоджуватись на ці повчання. Переважно замість цього можна було б показати, як вони повинні розмовляти відповідно до первинної мови і закону перетворення і що ця нова мода є непридатною і порушує традиції, принесені зі старих часів. [...]

Але нашим наміром є схоплення цих наслідків загалом, згідно з їхніми єднаючими зв'язками та їх глибиною, щоб завдяки цьому дати ґрунтовний опис німців у протиставленні до інших германських племен. Отже, я поки що коротко перелічу ці наслідки: 1. Для народу, який має живу мову, формування духу сягає життя; в іншому випадку духовна освіта і життя продовжують іти кожне своєю ходою. 2. З цієї ж причини для народу першого виду це важливо насправді в першу чергу, і він хоче, щоб вона ж досягла життя, натомість для останнього це більш ніж геніальна гра, якої вони не хочуть надалі. Останні мають дух, перші разом з духом мають також розум. 3. З другого випливає: перші мають сумлінну старанність і серйозність у всьому і є кропіткими, а останні дозволяють

Сцена із «Вартбурзьких пісенних воєн». Великий Гайдельберзький манускрипт

собі йти у супроводі їх щасливої природи. 4. З усього випливає: з нації першого виду можна створити великий народ, і творці такого випробовують на ньому свої винаходи і хочуть вплинути на нього, натомість у нації другого виду освічені стани відокремлюються від народу і вважають останній нічим іншим як сліпим знаряддям для втілення своїх планів. [...]

Перший наслідок поданої головної відмінності, яку я вказав, був такий: у народу з живою мовою виховання духу входить у життя; у протилежному випадку духовна освіта і життя продовжують йти кожне своєю дорогою.⁸ Корисним буде попередньо глибше пояснити суть поданого речення. Передусім, коли буде йтися про життя і про втручання у нього духовної освіти, то під цим потрібно розуміти первісне життя і подальше його витікання з джерела усього духовного життя, з Бога, подальший розвиток людських відносин за його зразком і створення нового, досі не існуючого; але в жодному разі мова не йде про одне лише утримання цих відносин на тому рівні, на якому вони вже знаходяться, попри падіння і ще менше від допомоги окремих членів, які відстають від загальної освіти. Потім, якщо мова йде про духовну освіту, то під цим розуміємо передусім філософію, — як ми позначаємо це іноземною назвою, так як німці не влюбили собі задовго перед тим запропоновані німецькі назви, — під цим потрібно розуміти філософію, кажу я; оскільки саме вона науково охоплює вічний зразок усього духовного життя. Нею і усіма заснованими на ній науками прославляється те, що у народів з живою мовою впливає на життя. Але часто в удаваному протиставленні і навіть нами говорилося, що філософія, наука, мистецтво і подібні до них є нібито самоцлями і не служать життю і що це ніби є приниженням гідності, поціновувати її на цій службі. Це місце для того, щоб точніше пояснити ці вислови і захистити їх від усякого неправильного тлумачення. Вони є правдивими у такому подвійному, але обмеженому значенні: передусім, що наука або ж мистецтво не повинні хотіти служити життю на певному нижчому рівні, наприклад

⁸ Така розірваність поступово обертається сталою тенденцією до втечі від дійсності, незмінність якої забезпечується складною силогістикою розуму, позбавленого зв'язку із життям.

земному і чуттєвому життю, чи підступним повчанням, як дехто думав; потім, що окремий, внаслідок своєї відокремленості від загального світу духу, міг би повністю підвестись до його особливих відгалужень загального божественного життя, без того, щоб потребувати один зі стимулів, які знаходяться поза ними, і міг би знайти у них повне задоволення. Але в жодному разі вони не є правдивими у строгому значенні; оскільки так само неможливе те, що нібито існує багато самоцілей, як неможливе і те, що нібито існує багато абсолютів.⁹ Єдина самоціль, поза якою не може бути ніякої іншої, це життя духа. Він же проявляється лише частково і з'являється як вічний витік із самого себе, як джерело, вічна діяльність. Ця діяльність вічно зберігає перед собою зразковий образ науки, історичність, право будувати себе згідно з цим образом і мистецтвом, та, в цьому відношенні, могло б здатись, що наука і мистецтво є нібито засобами для діяльного життя, що є метою. Але, при цій формі діяльності, життя ніколи не буде повним і зведеним до єдності; натомість воно продовжує йти у безкінечність. Але якщо життя повинно існувати як така замкнута єдність, то воно повинно існувати у іншій формі [...] у формі, яка як замкнута єдність абсолютно не співпадає з безкінечністю діяльності та ніколи не зможе бути повністю виражена в останньому, в діяльності. Відповідно до цього обидві, як думка, так і діяльність, є лише проявом форми, яка розпадається, але по той бік явища вони, як перша, так і друга, є тим самим абсолютним життям; і зовсім не можна казати, що думка нібито існує заради діяльності чи що діяльність існує нібито заради думки і нібито так воно і є. Навпаки, просто мало б бути одне і друге: життя мало б бути завершеним цілим, як це є по той бік явища. Відповідно до цього, у цьому оточенні і внаслідок спостереження, було сказано надто мало про вплив науки на життя: більше того, вона є самим і самим по собі зрозумілим життям. Або ж, якщо пов'язати це зі знайомим висловом: яка користь від усього знання, можна часом почути, якщо за ним не чинити? У цьому вислові знання розглядається як засіб для дії, а остання

⁹ Тут стає очевидною пов'язаність романтичної традиції з пропонуваним феноменологією шляхом подолання релятивізму.

розглядається як дійсна мета. Можна сказати і навпаки, як можна чинити добре, якщо не знати добра? І у цьому вислові знання розглядалося б як умова для дії. Але обидва вислови односторонні; а правда полягає в тому, що обидвоє, як знання, так і діяльність, в той самий спосіб є нерозривними складовими розважливого життя.

[...] Серед засобів, які мислення, що починається в поодиноких життях, впроваджує у загальне життя, перевага надається поезії: таким чином, вона є другим серед головних напрямів виховання народу. Вже навіть мислитель, коли він позначає свої думки у мові, що згідно з вищесказаним може статись лише символічно і ні в який інший спосіб, — а саме творячи нове понад доцьогочасне коло символічності, є поетом; а в тому випадку, якщо він ним не є, то він втратить мову вже при першій же думці, а при спробі другої — й саме мислення. Справою правдивого поетизування є розповсюдження започаткованого мислителем розширення і доповнення символічного кола мови на цілу галузь символів, а отже — отримання кожним на своєму місці належної йому частки нового духовного облагородження, так що ціле життя, аж до його останньої чуттєвої основи, виявляється зануреним в новий промінь світла, вдовольняється і само по собі облагороджується в несвідомій омані. Лише жива мова може мати таку поезію, бо лише у ній можна розширити символічне коло завдяки творчому мисленню і лише у ній вже створене залишається живим і відкритим для вливання спорідненого життя. Таке життя несе в собі можливість до необмеженої, завжди живильної і омолоджуючої поезії, так як кожне поривання відкриває у ній нову жилу поетичного захоплення; і, таким чином, поезія для неї найоптимальніший засіб для переведення досягнутої духовної освіти у всезагальне життя. Мертва мова не може мати жодної поезії у цьому вищому значенні, так як у ній відсутні усі вказані умови поезії. [...]

Ена. Гравюра Й. Ро, 1810 р.

Закордон — це земля, звідки виокремлюються і піднімаються аж до хмар віяння, які приносять багатий урожай і завдяки яким древні, скинуті

у Тартар,⁹ боги пов'язані з колом життя. Вітчизна — це те вічне небо, що оточує нас, у якому легкі віяння скупчуються у хмари, що, запліднені блискавкою грому з іншого світу, спадають дощем, який приносить врожай, об'єднує небо і землю і дає звільнитись дарам першого також і для лона останнього.

[...] Який благородномислячий не хотів би і не бажав би наново повторити своє життя у своїх дітях і у їхніх дітях у покращеному вигляді і далі продовжувати жити у такому житті благородніше і повноцінніше на цій землі, ще довго після своєї смерті; чи не хотів би він, укріплюючи порядність, підбадьорюючи інертність, підносячи пригніченість, вирвати із пут смертності дух, розум і звичай, з якими він напевно в свій час був відстрашуючим для викривлення і зісупття, та скласти їх як найкращий заповіт для нащадків у душах тих, хто залишився після нього, щоб і вони колись також, покращивши і примноживши, передали знову? Який би благородномислячий не хотів би діями чи думками сіяти родюче насіння для безконечного вдосконалення свого роду, яке постійно йтиме вперед, кидати у час щось нове, досі ніколи не існуюче, що залишиться у ньому і стане непоборним джерелом нових творінь; чи не хотів би він оплачувати своє місце на цій землі і наданий йому короткий відрізок часу чимось, вічно тривалим навіть і тут, так що він, як цей окремих, навіть не будучи названим історією (адже прагнення посмертної слави — це гідна зневаги суєта), все ж залишає в його власній свідомості та його вірі очевидні пам'ятки того, що він також тут був?

[...] Віра благородної людини у вічне продовження його дієвості також і на цій землі ґрунтується на надії вічного продовження існування народу, з якого за прихованим законом розвинулась вона і його своєрідність, без домішків і знищення чимось чужим, що не підходить до цього законодавства. Ця своєрідність — це те вічне, чому він ввіряє свою вічність і вічність своєї подальшої діяльності, незмінний порядок речей, у який він вкладає свою вічність; він повинен

⁹ Тартар — в старогрецькій мітології протилежне до Олімпу «нижнє небо», велика безодня, що містить у собі корені усіх творінь, всі початки і кінці; місце, де перебувають титани та скинені з престолів колишні боги.

хотіти її подальшого існування, тому що лише вона є засобом звільнення, завдяки якому короткий відрізок його життя на цьому світі розтягується до життя, яке продовжується на цьому світі. Його віра і його прагнення насаджувати неминуще, його означення, яким він охоплює своє власне життя як вічне життя — це ті узи, які глибоко пов'язують з ним спочатку його націю, а за її посередництвом і усе людство і вносять у його розширене серце усі їх потреби. Це і є його любов до свого народу, передусім поважаючи, довіряючи, радіючи з одного і того ж, гордячись походженням з нього. Це у ньому з'явилося божественне, і його корені надали цьому гідність стати його пеклом і його засобом перетікання у світ; тому й надалі з нього прориватиметься божественне.¹¹ Потім дійово і плідно жертвуючи собою за це ж. Життя лише як життя, як продовження мінливого існування без всього цього, нічого б не важило для нього, він бажав цього лише як джерела тривалості; але цю тривалість йому може обіцяти лише самостійне існування його нації; і він повинен навіть прагнути загинути для її порятунку, щоб вона жила і він жив у ній тим єдиним життям, якого він завжди хотів.

Це так. Любов, яка насправді була б любов'ю, а не лише пристрасстю, ніколи не прив'язується до тимчасового, натомість вона прокидається і запалюється, і ґрунтується лише на вічному. Людина в жодному разі не може любити саму себе, тоді б вона усвідомлювала себе як вічне, до того ж вона не може ні звертати сама на себе увагу, ні сама себе хвалити.

[...] Народ і батьківщина як носій і гарантія земної вічності і як те, що здатне бути вічним на цьому світі, є набагато більшими за державу у звичному значенні цього слова, вище суспільного ладу, як це схоплюється у простому і зрозумілому означенні та зводиться й утримується згідно з приписом цього означення. А це означення воліє певного права, внутрішнього вмиротворення і того, щоб кожен через власне старання здобував собі на прожиття і продовження його чуттєвого існування так довго,

¹¹ Тоді якою є вартість усуненої від відповідальності за земне духовності?

як йому відміряє Бог. Це все лише засіб, умова і лаштунки того, що власне хоче любов до батьківщини, розквіту вічного і божественного у світі, все чистішого, досконалішого і схопленого у безкінечному продовженні. Власне тому ця любов до батьківщини повинна керувати державою, передусім як найвища, остання і незалежна влада, в той час, як вона обмежує державу¹² у виборі засобів для її наступної мети, внутрішнього спокою. Для цієї мети потрібно, правда, у різний спосіб обмежити природну свободу окремих одиниць, і якщо б не мати більше ніякої думки чи мети, окрім цієї, то добре було б обмежити її настільки, наскільки це можливо, підвести усі її поривання під одне правило і тримати її під постійним наглядом. Якщо припустити, що ця суворість була б непотрібною, то вона б принаймні не зашкодила цій єдиній меті. Лише вища мета людського роду і народів розширює цей обмежений розрахунок. Свобода, навіть у пориваннях зовнішнього життя, є ґрунтом, у якому лежать зародки кращої освіти; законодавство, яке тримає це останнє у полі зору, залишить першій якомога ширше коло, навіть з огляду на небезпеку того, що спричиниться до зменшення спокою та тиші, а також — до ускладнення урядування. [...]

З усього випливає, що держава, лише як влада, не є чимось першочерговим та самодостатнім щодо людських життів, що крокують уперед своїм звичним мирним ходом, а що вона є лише засобом, що служить вищій меті освіти суто людського у цій нації, що крокує вічно і рівномірно; що лише вона є обличчям і любов'ю цього вічного продовження освіти, яка, навіть у спокійному плині часу, повинна впроваджувати у керівництво державою вищу мету і яка сама намагається врятувати незалежність там, де вона у небезпеці. [...]

Як правило, чуттєвий світ досі вважався правильним, дійсним, реальним світом, світом, існуючим насправді, він був першим, який був продемонстрований вихованцям цього виховання; ним вихованець був навчений думати,

¹² З цієї перспективи твердження про зв'язок романтики із тоталітаристськими практиками виглядає, щонайменше, необґрунтованим.

— власне переважно про нього і для служби йому. Нове виховання повертає цей порядок прямо-таки у протилежну сторону. Для нього лише схоплений думкою світ є справжнім і насправді існуючим світом; і це виховання хоче ввести у цей світ свого вихованця відразу, як тільки воно за нього візьметься. З цим світом воно хоче пов'язати усю його любов і задоволення так, що лише життя у цьому світі духу обов'язково з'явиться і проявиться у ньому. Досі у переважній більшості жили плоть, матерія, природа; завдяки новому вихованню переважній більшості, а зовсім незабаром і усім без винятку, буде давати життя і стимул лише дух; всезагально повинен бути виробленим міцний і певний дух, про який раніше говорилося як про єдиноможливу основу добре влаштованої держави.

Безсумнівно, завдяки такому вихованню буде досягнута мета, яку ми поставили собі на початку і з якої почались наші промови. Цей дух, який потрібно створити, несе безпосередньо у собі вищу любов до батьківщини, сприймання свого земного життя як вічного і батьківщини як носія цієї вічності і, якщо він буде створюватись в німців, — то любов до німецької батьківщини як одну з необхідних складових; і з цієї любові до батьківщини сам по собі з'являється мужній захисник батьківщини і спокійний та справедливий громадянин. Завдяки цьому вихованню можна буде досягти і набагато більшого, ніж ця найближча мета, як це завжди трапляється у тому випадку, коли велику мету потрібно досягти рішучими методами; людина стає здійсненою в усіх своїх складових, довершеною у самій собі, спрямованою назовні для усіх своїх цілей у часі і вічності і повної старанності. З нашим виздоровленням нації і батьківщини духовна природа нерозривно пов'язала повне наше позбавлення від усіх наших бід, які на нас тиснуть. [...]

Віденський конгрес. Тогочасний малюнок

